

ПОРТРЕТ ЦРНИХ ОЧИЈУ

Кишовито новембарско јутро у Београду. Чаршије са занатским дућанима, махале са уским и блатњавим сокацима, кафане и пијаца још увек су пуне. Мир, тишина и свежина јутра крпиле су сва чула.

На периферији престонице, међу кућама од блата и неугледним крчмама, издвајала се својим белим зидовима и уређеним двориштем приземна кућа. Био је то дом господина Јовановића, угледног београдског сликара. На кући само два прозора. Испред куће, на прагу, лежао је пас, већ стар, али још увек веран. Био је члан овог малог али угледног домаћинства. Изгледао је уморно, кретао се тешко, и ретко лајао. А у кући једна мала ниска соба са још мањом кухињом. Под без патоса. У соби орман, прост сто и једна столица крај прозора. На вратима са унутрашње стране било је повешано неколико похабаних одела и пар кецеља умазаних сликарском бојом. У минијатурној кухињи без прозора налазили су се шпорет, полица за судове и кревет на коме је спавала спремачица, иначе једина женска особа у животу овог уметника. Све сасвим сиротињски, али чисто: и соба и кухиња покривени поњавама. Дрвени сто био је прекривен књигама, некаквим нацртима и новинама. У нереду је био једино скромни атеље у углу собе.

Троножни сталак са платном, неколико старих палета на којима је била спечена боја, неколико дебљих и неколико танких четкица. Било је ту са стране и неких изгужваних папира, поцепаних крпа и похабаних сунђера, који су некад коришћени и ту остављени. Али ипак је изгледало као да је све на свом месту.

Прибор за сликање нико није смео да дира и помера, зато се овај део собе ретко распремао и чистио. Он је то понекад у шали називао стваралачким нередом. А ретко се шалио.

Био је то човек тридесетих година, висок, сув, крупних очију, озбиљног израза, пажљив и љубазан, али ћутљив. Више је размишљао него причао, али онда када би говорио, сви су слушали. Заиста, умео је да говори мирно и паметно.

Господин Јовановић седео је тог јутра крај прозора. Соба је мирисала на јаку црну кафу, дуван и свеже штампане новине које му је Марта, старица седе косе и племенитог погледа, оставила на столу. Седео је и замишљено посматрао платно на другом крају собе. На њему ништа до три линије нацртане црном бојом. Прелазео је погледом преко собе, задржавајући се час на платну, час на црно-белим страницама јутарње штампе. Изгледао је сасвим мирно, лице није одавало никакве емоције иако је у глави врило као у котлу. Мисли као да су се такмичиле која ће надвладати. Необично за његов смирен ум.

Киша је била све тиша, а и мисли су се стишале и сада је јасно чуо. Лаки и ужурбани кораци, дубоки и пискави гласови мешали су се на улици, и могао је чути повремено одломке разговора окупљених на улици. Није могао да не примети како се међу црним кишобранима полако пробијао и један бели. Питао се ко би то по оваквом кишном јутру пожелео да узбуни јавност ведрим бојама. Осећао је као да би упирали прстом у сваког ко би се усудио да поправи то колективно тмурно расположење. Када падне киша, поток који је протицао средином неасфалтиране улице толико би набујао да је све успут носио. А тог јутра је донео, као бледи, једва видљиви сунчани зрак који се појави изненада. Била је лепа, поноситог држања и одлучног хода. Њени кораци говорили су о њеној

отмености, говорили су да је плаве крви. Питао се, откуд та „европејска“ мода међу чакширама и опанцима? Откуд fine ципеле по прашњавим сокацима? Дуга сукња чистила је прашину са улице, ветар јој је носио шешир и ломио кишобран, и претио да поквари уредно покупљену косу. Није марила нити се освртала иако су сви упадљиво шапутали за њом - ко је она и одакле је. Лице јој није видео. Радознали погледи заклонили су му њену лепоту. Тражио је још неко време међу тим светом. Појавила се изненада и нестала још брже. Надао се да ће опет засијати топлином јесењег сунца. Бар на тренутак. Некакво комешање и бука прекинуше му мисли. Бели кишобран одавно се био изгубио међу црним и као након представе, све опет постаде реално.

Било је већ подне када је Марта изашла из куће и кренула у варош, оставивши господина да на миру слика. Увек је то радила када би сликао. Њих двоје разумели су се и без речи. Знала је да говори када му треба разговор и знала је да се повуче када му је била потребна самоћа. Умела је и да га похвали, али и да критикује. И он је слушао, уважавао и поштовао сваку њену реч. Била је необразована, али врло мудра старица. Имала је тај непогрешиви осећај... осећај за живот.

У кући се осећао мирис боје који је господин Јовановић увећало мешао. Гледајући у оне три линије на платну, одлучно је посегнуо за белом бојом, мешајући је са неким смрвљеним сликарским материјалом. Танком четкицом нанео је светле нијансе на црне праве линије. У доњим угловима платна дебелом четком у кратким потезима бојио је час црном, час измешаном бојом, а онда одједном, онако замишљен и у неком стваралачком заносу, преко свега повукао танку, чисто белу линију. А затим је стао. Одмакнуо се. Ослонивши се на низак дрвени сто посматрао је неко

време. И даље без емоција на лицу. Једино су у оку светлеле искре као да су у њима оне линије постајале живе, искакале са платна и корачале по соби у дугим хаљинама са белим кишобранима. Одмахнуо је руком као да их тера, узео шешир, угасио свећу која је горела на столу и изашао. А линије, и оне су се одједном смириле.

Ишао је кроз махале, друмовима који воде у град. С једне стране били су ниски дућани, бербернице, куће с баштама и шталама за стоку, а са друге, почетак некаквог модерног живота. Два света у једној улици. Једни су још увек седели за софром на јастуцима, а други су увелико опремали себе огледалима и модерним сервисима из Европе. Испред једне сељачке крчме са двориштем пуним воловских кола, два човека говорила су о неком разбојнику који је прошле ноћи каменицом разбио газда Васин дућан, али на срећу ништа није однео. Чак се у журби спотакао и пао, па није ни приметио када му је торбица с дукатима испала негде у мраку. Прича се да ће газда Васа од тих пара купити својој госпођи неку свилу какву носе оне нобл даме по Европи. Око Теразијске чесме било је пуно света. Жене су са судовима у рукама чекале у реду за воду, а време су кратиле причама како се Станкина Мара удала за неког младића из имућне породице, или би оговарале неку која би се прошетала у новој хаљини. Причајући тако, понека и заборави зашто стоји у реду, па се на крају празних судова, али са неком новом варошком причом врати кући. Пролазећи поред њих, господин Јовановић се благо насмеја доколици ових жена и крену даље својим путем.

Фењерџије су већ кретале у варош носећи у руци канту гаса и о рамену кратке мердевине. Слабо „жмираво“ светло осветљавало је београдску калдрму и жене су увелико журиле кућама. Горели су фењери испред гостионица и кафана. Један по један присти-

зали су писци, уметници, професори. Окупљали су се у чувеној кафани близу велике пијаце, и читав живот ових људи одвијао се у њој.

На улазу кафане стајао је млад дечак и са благим, још увек дечијим осмехом поздрављао госте. Био је то газда Јованов син, који се већ сада учио угости-тељском занату, спремајући се да једног дана пре-узме очев посао. А у кафани било је свега десетак столова прекривених црвено-белим столњацима. На сваком је горела свећа, а у пролеће би Јованова жена Ката увек на њима остављала по коју љубичицу или јоргован. Дим дувана мешао се са мирисом домаће ракије и црне кафе. За једним столом два господина водила су жучну расправу говорећи о неким трговач-ким пословима. Махали су рукама, наручивали вино и превртали неке изгужване пожутеле папире. Кат-кад би им се омакла нека псовка, а од њихове распра-ве гасила се и она свећа коју им је газдарица изнова и изнова палила. Поред њих, за столом крај прозора, седео је неки веома углађени господин и нешто беле-жио. Погледао би около, начуљио уши и слушао неко време, а затим би записивао. Остали су га гледали с неповерењем, ретко ко би се усудио да с њим разго-вара. Ни он није ни са ким причао. Свако вече ушао би у кафану, помиловао по коси младића на прагу и сео без речи. Слушао би и писао, а затим би мало пре поноћи устао и отишао, исто тако без речи. У почетку би сви, а нарочито они који су причали о политици, у његовом присуству прекидали разговор, али онда би после које чашице више, заборавили на њега и наста-вили у истом тону.

Свашта се још могло видети и чути међу тим сто-ловима. Једни су куповали, други продавали. Једни су се свађали, други ортачили. Склапали су уговоре, водили поверљиве разговоре о политици. А уместо печата, заливали би ракијом да озваниче посао.

И господин Јовановић је са осталим уметницима проводио ноћи уз шалу, песму и свирку Цигана са раштимованим виолинама. Али није он био баш прави кафански човек. Увек је седео за истим столом, оним који је био мало одвојен од осталих. Наручивао је кафу и више посматрао него што је учествовао. Није био од оних који после неколико чашица више галаме и туку се. Био је прави господин у дугом црном капуту. Волео је тај предратни живот престонице, који је у себи имао нечег срдачног и топлог. Био је заљубљен у бокале, бурад с вином и џезве за кафу, софе прекривене ћилимима, столове огрнуте старинским карираним столњацима.

И те вечери био је тих. Када је ушао, подигао је шешир и са благим наклоном пожелео добро вече, а остали су га поздравили с поштовањем. Био је један од најугледнијих у кафани. Његово ћутање нико није осуђивао, као што је то био случај са оним чудним новинаром за столом крај прозора. Газда Јован, крупан и висок човек, домаћин једне патријархалне породице, строгог погледа и озбиљног лица, увек би му пришао и пожелео пријатно вече. Радио је то само када је неког госта заиста уважавао. Господин Јовановић га замоли да седне на тренутак, упитавши га о чему се то целог дана прича у вароши. Он то сигурно зна. Неки официр Хаџић прекомандован је из Пеште и доселио се са породицом, женом, ћерком и млађим сином у Београд. – Зашто је то толико узбунило људе – помисли Јовановић. – Па није ни први ни последњи који је добио службу у Београду.

– Човек је веома образован – настави газда Јован. – Прича се да ужива велики углед по европским дворовима и да је дочекан с великим почастима. И тако почеше причу о новом становнику београдских улица. Свако је додао по нешто што је начуо тог дана. Мушкарци су му признавали храброст причајући о

његовим војничким успесима, а женама нису промакле скупе хаљине отмене супруге официра. Неко поче и о лепој девојци којој, како кажу, већ траже добру прилику за удају. Причали су, пили, певали, галамили. Такав је био живот у кафани.

Већ је било касно када је Јовановић кренуо кући. Све време мислио је о непознатој девојци која је тог јутра прошетала пред његовим очима. По свему судећи, била је то официрова ћерка о чијој су лепоти говорили чак они који је нису видели. Али он није трошио речи, његове очи другачије су гледале. Његов поглед је поглед сликара, а не случајног пролазника који би немо застао пред анђеоским лицем лепе незнанке. Речима би само унизио њену лепоту, изједначио би је са лепотом сваке друге београдске даме, а она је била нешто посебно, нешто несвакидашње. Зато је ћутао и бојио своје мисли претварајући их у слику. Бојио је наизменично црном и јарким бојама наносећи слој по слој. Светлост је падала на платно чинећи црну свилену хаљину још сјајнијом. Нико није умео тако добро као он да ухвати наборе тканине. Његово оштро око уочавало је сваки детаљ. Бисери на платну изгледали су као прави, достојни само дама из високог друштва. Уз светлост свеће сликао је до дубоко у ноћ.

Неколико дана касније Београд се спремао за велики бал на двору. Необично топло јесење вече. У ваздуху се осећала нека свечаност. Преко београдске калдрме, један за другим, кретали су се приватни фијакери угледних Београђана, који ће заједно са својим отменим супругама у дугим и свечаним хаљинама заплесати у раскошној балској дворани. Угледна господа у тамним оделима и белим кошуљама, са рукавицама, шеширима и штаповима, водила су под руку своје лепше половине, жене министара, генерала, политичара. Господин Јовановић стајао је са стра-

не и разговарао са неким трговцем у европском оде-лу када се на вратима широког хола појавио официр Хаџић са својом породицом. Домаћин им је изашао у сусрет, узео под руку госпођу Хаџић и поставио је по-ред главних званица. Забава је трајала до касно у ноћ. Гости су плесали и уживали у црном вину и скупом пенушавом шампањцу из Беча.

Казалке су се већ ближиле поноћи када им се по-гледни сретеше.

– Ви сте сликар? – упита нежним али живахним гласом кроз благи осмех млада девојка.

– Чула сам да сте најбољи београдски портретиста.

– Тако је – настави пруживши јој руку – Јовановић.

– Ја сам Лена – узврати она и при том га замоли за плес. Иако му се није допала слика њега на плесном подијуму, нашли су се на средини дворане пре него што је ишта успео да одговори. Плесали су и прича-ли, а она је стално запиткивала – Излажете ли често? На чему тренутно радите? Јако бих волела да видим ваше слике. Најзад му је признала да је у Пешти ре-тко ишла на балове и игранке, отац је стално био за-узет државним пословима. Срце му је све јаче лупа-ло пред њеном лепотом. Готово нестварно, стајала је пред њим у црној хаљини са бисерима око дугог белог врата, баш као да их је украла с његовог плат-на. Није је замишљао овако умиљату оног дана када ју је видео с белим кишобраном. Кренула је ка њему као да ће га пољубити у образ. Очи јој сјаје, у њима се види љубав и лепота њених година. Уместо празног Ви, у тренутку измакло јој се топло ти. Гледа је и не успева да склони свој замишљени поглед с ње.

– Ви сте мили – рече јој. Све се заврши њеним ос-мехом и учтивим „Лаку ноћ“. Планирао је да оде брзо и неопажено и једино је на улазу замолио љубазног дворског послужитеља да му донесе капут и шешир. Окренуо се и отишао брзо. Улице су одавно већ оста-

ле празне. Подигао је крагну капута и спустио обод шешира. Хладан ветар дувао му је у леђа, као да се топло вече претворило у ледену сибирску ноћ за само пар сати. Било је касно и имао је доста да пешачи до своје куће на периферији, али му је изнад свега требао свеж ваздух кроз који су већ лебделе прве пахуље снега.

Тихо је било и у кући. Сео је у угао поред платна, запалио цигарету, скривајући се иза колубова дима. Већ је био попио превише шампањца и у глави му се мутило. Читаве те вечери, држећи четкицу у руци, нервозно је стајао час лево, час десно, час испред портрета. Недостајала је само једна ствар на њему. Сада када јој је упознао душу, моћи ће да јој наслика очи. Такав дубок поглед никада није осетио на себи. Рука му је дрхтала, а очи сијале, што због дима, што због алкохола. Користећи светлоружичасте нијансе учинио је сјајним њено лепо лице, а наносећи штетљиво тамне тонове покушао је поново да чује своје срце у њеним очима. А те очи које га сада гледају с платна исте су, мистериозне и прелепе, као оне које су га гледале док ју је држао за руку. Више није било сумње, то је његова Лена.